

II. ПРОБЛЕМИ СУДОУСТРОЮ, ПРОКУРАТУРИ ТА АДВОКАТУРИ

УДК 343.1

Сергєєва Діана Борисівна – доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1005-7046>
sergeevaknu@outlook.com

Лисаченко Єлизавета Ігорівна – доктор філософії, адвокат,
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0937-2110>
lisachenko.ei@gmail.com

Погорецький Микола Миколайович – кандидат юридичних наук, старший
науковий дослідник,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії СБУ
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2888-0911>
pognikolay@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/94-109>

Міжнародні стандарти права на захист у кримінальному судочинстві: аксіологічний аспект

Стаття присвячена дослідженню аксіологічних аспектів права на захист у кримінальному судочинстві відповідно до міжнародних стандартів. Поставлена мета обумовила застосування низки загальнонаукових та спеціальних методів, які у своєму поєднанні дали змогу провести комплексне, всебічне та об'єктивне дослідження; такими методами є: діалектичний – для дослідження структури та змісту права на захист у кримінальному судочинстві; системно-структурний – для визначення особливостей реалізації права на захист за практикою міжнародних судів; формально-логічний – для аналізу чинного законодавства та існуючих теоретичних положень, що стосуються сутності права на захист у кримінальному судочинстві; порівняльно-правовий – для порівняння конституційних, кримінально-правових і кримінальних процесуальних норм та низки правових норм зарубіжних держав, а також вивчення правозастосовної практики в кримінальних провадженнях, що надало змогу узагальнити отримані результати. Право на захист у кримінальному судочинстві має комплексну структуру та включає такі складові: право на самозахист (захист особисто), право на захист шляхом вибору правової допомоги, право на призначену правову допомогу; – досліджу-

ване право цілomu відноситься до групи абсолютних громадянських прав, адже відповідно до міжнародних стандартів особа не може бути позбавлена такого права, але деякі елементи права на захист можна віднести до групи соціально-економічних прав, що обумовлено рівнем розвитку кожної конкретної держави та можливістю забезпечити реалізацію окресленого права, наприклад, забезпечити право на безоплатну правову допомогу; – концепція розуміння правової природи права на захист міжнародними судами з прав людини та міжнародними кримінальними судами загалом є сталою та уніфікованою, але юрисдикція та мета створення кожного суду суттєво впливає на визначення окремих елементів досліджуваного права; – стандарти права на захист, започатковані міжнародними органами у сфері прав людини, є основою функціонування міжнародних кримінальних судів, проте це не позбавляє можливості міжнародні кримінальні суди визначати додаткові гарантії права на захист. Вказане обумовлено юрисдикцією та метою створення кожного окремого міжнародного кримінального суду. Наприклад, міжнародні кримінальні суди мають високі вимоги до кваліфікації захисників, які можуть представляти інтереси у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: кримінальне судочинство, міжнародні стандарти, право на захист, права людини, захисник.

Вступ

Серед розгалуженої системи прав людини право на захист у кримінальному судочинстві відіграє провідну роль та закріплене у низці міжнародних документів, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 року (ст. 11), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (ст. 14), Європейській конвенції з прав людини 1950 року (ст. 6), Американській конвенції про права людини 1969 року (ст. 8), та низці інших правових актів. У свою чергу, практичний підхід до визначення правової природи права на захист та його значення можна простежити у справах Комітету ООН з прав людини та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що стало основою для проектування статутів міжнародних кримінальних судів. Зокрема, досліджуване право закладене в ст. 67 (1) (d) Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), ст. 21 (4) (d) Статуту Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (далі – МКТЮ), ст. 20 (4) (d) Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (далі – МКТР). Також в контексті цього дослідження важливо відмітити, що право на захист у кримінальному судочинстві у вказаних документах є аналогічним за змістом, що і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року

та Європейській конвенції з прав людини 1950 року. Слід звернути увагу, що у випадку застосування права на захист міжнародні кримінальні суди посиляються на відповідну практику міжнародних судів у сфері захисту прав людини. Вказане дає можливість стверджувати про наявність впливу міжнародних стандартів у галузі прав людини на міжнародне кримінальне процесуальне право в контексті права на захист.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Право на захист неодноразово було предметом дослідження в низці наукових робіт з проблематики кримінального процесуального права: Смирнов Є.В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні: (2016); Малахова О.В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні (2016); Балацька О.Р. Проблеми забезпечення раннього доступу до захисника в сучасному кримінальному провадженні України (2016); Яновська О.Г. Окремі аспекти порушення права підозрюваного (обвинуваченого) на захист у кримінальному провадженні (2016); Сташенко М.І. Проблеми реалізації права на захист у кримінальному процесі України (2019); Погорецький М.А., Міцкан О.А. Стандарт доказування

«обґрунтована підозра» у практиці Європейського суду з прав людини: вплив на вітчизняну правозастосовну практику (2019); Бабчинська Т.В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних (2020); Луговий О.М. Забезпечення права на захист у кримінальному процесі України: теоретичні та прикладні аспекти (2020); Кобець О.С. Право на захист у кримінальному процесі України: міжнародно-правові стандарти та національна практика (2021); Манюк П. Про конституційне право на судовий захист (в контексті Рішення Конституційного Суду України в справі Поліни Марго) (2022) та інші.

Незважаючи на важливість дослідження права на захист у кримінальному провадженні, існуючі наукові дослідження обмежуються лише окремими аспектами права на захист у кримінальному провадженні, що обумовлює необхідність подальших наукових пошуків та актуальність обраної теми дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є вивчення аксіологічних аспектів права на захист у кримінальному судочинстві відповідно до міжнародних стандартів.

Для досягнення окресленої мети авторами поставлено такі завдання:

1) вивчити становлення та розвиток права на захист у кримінальному судочинстві;

2) визначити місце права на захист у кримінальному судочинстві серед прав людини відповідно до міжнародних стандартів;

3) проаналізувати право на захист у кримінальному судочинстві крізь призму концепції поколінь прав людини;

4) дослідити основні міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини, норми міжнародного гуманітарного права та статuti міжнародних кримінальних судів;

5) здійснити дослідження забезпечення права на захист у міжнародних кримінальних судах.

Матеріали і методи

Поставлена мета обумовила комплексне застосування низки загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема:

1) діалектичний – для дослідження структури та змісту права на захист у кримінальному судочинстві;

2) системно-структурний – для визначення особливостей реалізації права на захист за практикою міжнародних судів;

3) формально-логічний – для аналізу чинного законодавства та існуючих теоретичних положень, що стосуються сутності права на захист у кримінальному судочинстві;

4) порівняльно-правовий – для порівняння конституційних, кримінально-правових і кримінальних процесуальних норм та низки правових норм зарубіжних держав, а також вивчення правозастосовної практики в кримінальних провадженнях, що надало змогу узагальнити отримані результати.

При цьому всі наукові методи дослідження використано у взаємозв'язку й взаємозалежності, що сприяло забезпеченню принципу всебічності, повноти, об'єктивності дослідження та дало змогу закласти фундамент для подальших можливих напрямів розвитку теоретичних знань про право на захист у кримінальному судочинстві.

Теоретичною основою дослідження є наукові роботи зарубіжних та вітчизняних правників з теорії держави і права, кримінального права, кримінального процесуального права та міжнародного кримінального права, які розглядали питання механізму реалізації прав людини, зокрема права людини на захист в рамках кримінального судочинства.

Нормативно-правову базу роботи становлять: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція з прав людини, Американська конвенція про права людини, Африканська хартія прав людини і народів, положення статутів міжнародних кримінальних судів.

Емпіричну базу дослідження становить практика міжнародних органів з прав людини та міжнародних кримінальних судів.

Виклад основного матеріалу

Питання забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві заслуговує на особливу увагу, в центрі якої знаходиться право на захист. Забезпечення цього права є наріжним каменем сучасного кримінального процесу. Право на захист визнається в усіх демократичних країнах і є необхідною передумовою для досягнення справедливого судового розгляду.

Право на захист у кримінальному провадженні як соціальна цінність є необхідним у будь-якому соціальному суспільстві, а виникнення та розвиток його елементів на різних етапах розвитку цивілізації свідчить про помітний прогрес. Право на захист у кримінальному процесі бере свій початок з античності, зокрема, з концепцій Аристотеля та філософських роздумів стоїків. Окрім того, римське право містило норму про те, що ніхто, навіть раб не міг бути засуджений без права на захист. Безсумнівно, що право на захист в період античності було лише було на початку становлення і з тих пір значно розвинулося. Але сам факт його виникнення тисячоліття тому і незмінне існування в наш час дає підстави говорити про його цінність як однієї з основних засад кримінального судочинства та умови досягнення справедливого судового розгляду.

Традиції, пов'язані з цим правом, продовжилися в епоху Відродження і були пов'язані з філософськими роздумами Г. Гроція, Б. Спінози, Д. Локка, Ш. Монтеск'є та інших філософів. На основі їхніх ідей та філософських роздумів виникли буржуазні конституції та декларації прав людини, які передбачали право на захист. Концепція критики феодального ладу, необхідності дотримання та забезпечення прав громадянина, а також нагальності реалізації верховенства права у тогочасному суспільстві

зробили значний внесок у формування нового правового світогляду, ідеологічну підготовку буржуазних революцій. Їх невід'ємною складовою були вимоги свободи, рівності, автономії особи та її захисту від тиску держави. Ці ідеї були збагачені в епоху Відродження і отримали новий імпульс для розквіту в епоху Просвітництва (Разметаєва, 2018, с. 22).

У першій половині XX століття право на захист у кримінальному процесі було закріплено в міжнародному праві. Першими міжнародними договорами, які передбачали право на захист у кримінальному процесі, стали Версальський мирний договір 1919 року (Мир з Німеччиною (Версальський договір) 1919 року) та Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 року. Таким чином, до Другої світової війни ідея права на захист отримала своє міжнародно-правове закріплення.

Гарантії права на захист сприймалися як необхідна умова здійснення кримінального судочинства. Обвинувачений мав право захищати себе особисто (самозахист) та користуватися правовою допомогою захисника. Якщо він не обирав захисника, йому надавали адвоката.

Однак, у часи до Другої світової війни існувало багато прогалин у гарантуванні права на захист, була відсутня уніфікована практика реалізації цих норм. Каталізатором вирішення цих та багатьох інших правових питань стали події Другої світової війни та діяльність Нюрнберзького і Токійського військових трибуналів, в яких право на захист у кримінальному процесі було реалізовано на практиці. При цьому, слід підкреслити, що захист мав такі права та обов'язки, які були визначені державами-переможцями у Статутах трибуналів. Судді не виходили за межі норм Статуту на користь права підсудних на захист, а навпаки, при тлумаченні положень Статуту намагалися обмежити права обвинувачених та їхніх захисників (Davidson, 1997, р. 31; Tessa McKeown, 2014). Усі досягнення захисту були пов'язані переваж-

но з активною позицією обвинувачених та їхніх захисників у судовому процесі, а не з прагненням надати обвинуваченим правові засоби для забезпечення права на захист.

Одним із засновників сучасного міжнародного механізму реалізації права на захист є Герш Лаутерпахт (Hersch Lauterpacht). У своєму проєкті «Міжнародний білль про права людини» (1945 р.) Г. Лаутерпахт передбачив правові засоби захисту прав людини, визначивши низку правових засобів забезпечення права на захист: право на захист від свавільного і несанкціонованого арешту; право не піддаватися тривалому утриманню під вартою до суду, надмірній заставі або необґрунтованій відмові в ній, або від відмови на отримання доказів, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, від відмови в захисті в порядку *habeas corpus*; від зворотної дії кримінальних законів у часі, а також від нелюдського і жорстокого покарання (Лаутерпахт, 1945, с. 70; Рабіновсч, Особа, 2013). *Habeas corpus* і на сьогодні є одним з найважливіших правових інструментів для захисту прав людини, забезпечуючи контроль за законністю затримання та утримання під вартою, і є ключовим елементом правових систем, орієнтованих на захист громадянських свобод та верховенство права. Зокрема, у Великій Британії *Habeas Corpus Act 1679* встановив формальні процедури для застосування цього принципу, зобов'язавши владу надавати правові підстави для утримання осіб під вартою; Конституція Сполучених Штатів (стаття I, розділ 9) містить положення про *habeas corpus*, забороняючи його призупинення, окрім випадків повстання або вторгнення; у Конституції України принцип *habeas corpus* знаходить своє відображення в статті 29, яка гарантує право на свободу та особисту недоторканність і передбачає, що кожен затриманий має бути негайно звільнений, якщо утримання його під вартою не є законним. Вказані положення, які Г. Лаутерпахт описав

у ст. 1, підкреслювали важливість права на захист вже на початку створення міжнародної системи захисту прав людини.

У першому міжнародно-правовому акті, який закріплює перелік прав людини – Загальній декларації прав людини 1948 року – визначається право на захист. Зокрема, ст. 11 (1) визначає, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального злочину має право вважатися невинуватим доти, доки його винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому йому забезпечуються всі необхідні для захисту гарантії (Загальна декларація прав людини, 1948).

Під час розробки Загальної декларації прав людини було помічено особливу цінність цього права. Укладачі підкреслювали, що якщо право на захист не буде забезпечено в кримінальному судочинстві, то неможливо провести справедливий судовий розгляд (Summary Report of the Fifty-Fifth Meeting, 1948). Судовій системі в захисті прав людини, на думку розробників Декларації, має бути відведено провідне місце. Так, на думку авторів, «права людини і основні свободи можуть бути повністю забезпечені лише при застосуванні принципу верховенства права і при утриманні в кожній країні судової влади, повністю незалежної і захищеної від будь-якого тиску... і якщо тільки при будь-якому судовому розгляді не будуть неухильно додержуватися права захисту, включаючи принцип, що судовий розгляд має відбуватися прилюдно і що кожна людина вважається невинною доти, доки її вину не буде доведено» (Report on the 55th session of the Human Rights Council: Third Session, 1948).

Право на захист у кримінальному провадженні, передбачене Загальною декларацією прав людини, отримало подальшу регламентацію в інших міжнародно-правових актах у сфері захисту прав людини, зокрема: у ст. 14 (3) (d) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 6 (3) (c) Європейської конвенції з прав людини, ст. 8 (2)

(d) Американської конвенції про права людини 1969 року, ст. 7 (c) Африканської хартії прав людини і народів 1981 року, а також у статутах міжнародних кримінальних судів, зокрема у ст. 21 (4) (d) Статуту МКТЮ, ст. 20 (4) (d) Статуту МКТР та ст. 67 (1) (d) Статуту МКС. Крім того, право на захист передбачено міжнародним гуманітарним правом, зокрема, ст. 99 (3) та ст. 105 Третьої Женевської конвенції (Конвенція (III) про поводження з військовополоненими 1949 року), ст. 72 Четвертої Женевської конвенції (Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 року). Отже, це право юридично закріплено на рівні міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, нормах міжнародного гуманітарного права та статутах міжнародних кримінальних судів, що підкреслює його цілісність та значущість.

За результатами аналізу досліджуваного права крізь призму концепції поколінь прав людини (Скакун, 2001, с. 219; Цвік, 209; Слюсар, 2017, с. 234), можемо зазначити, що воно належить до прав першого покоління, будучи громадянським правом. Зокрема, у Великій Британії воно було передбачено у ст. 20 Habeas Corpus Act 1679 року, у Франції – у ст. 96 Конституції Франції 1793 року, у США – у Конституції США 1791 року (Шоста поправка) та іншими внутрішніми актами західноєвропейських держав. Отже, як і інші права першого покоління, право на захист має невід’ємний характер, воно не може бути обмежене, а також ним володіє кожна особа, зокрема щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Водночас, слід звернути увагу на комплексний характер вказаного права. Традиційно до його елементів відносять: – право на особистий захист (самозахист), – право на захист через обраного захисника та право на безоплатну правову допомогу (Шомбург, Вільд, 2004, с. 539). І якщо право на захист розділити на певні елементи, то можуть

мати місце деякі обмеження щодо таких його елементів. Наприклад, п. 52 справи «Загородній проти України» ЄСПЛ вказав, що «хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду. Особа, проти якої висунуті кримінальні обвинувачення, яка не бажає захищатись особисто, повинна бути в змозі скористатись юридичною допомогою за власним вибором. Проте, це останнє право також не може вважатись абсолютним і, таким чином, національні суди можуть не прийняти вибір особи, коли існують відповідні та достатні підстави вважати, що того вимагають інтереси правосуддя» (Справа «Загородній проти України», 2011).

Підтримуючи підхід, що право на вільний вибір захисника не є абсолютним, важливо підкреслити, що на національному рівні правове регулювання процедури призначення особі захисника має забезпечити такій особі право вибору захисника, який буде призначений для захисту прав. Наприклад, закріплений Законом України «Про безоплатну правову допомогу» порядок призначення захисника порушує право особи на вільний вибір захисника. Зокрема, керівник Центру з надання безоплатної правової допомоги має повноваження визначати на власний розсуд, який адвокат із обраних на конкурс представлятиме особу, не враховуючи побажань такої особи щодо вільного вибору захисника. Таким чином, затримана особа позбавлена можливості реалізувати своє право на вільний вибір захисника, оскільки за нею закріплений державний адвокат БПД, а у виклику власного адвоката відмовлено. Вказане демонструє порушення права особи на вільний вибір адвоката, що є одним із елементів права на захист. Таким чином, пропонуємо внести зміни до ч. 5 ст. 19 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» і зазначити, що Центр з надання безоп-

латної вторинної правової допомоги має докладати зусиль для призначення захисника у кримінальному провадженні на підставі висловлених підозрюваним, обвинуваченим уподобань.

У той же час, обмеження окремих елементів права особи на захист, зокрема у кримінальному судочинстві, не слід сприймати як обмеження права на захист загалом. Держава втручається у реалізацію права на захист з метою забезпечення більш ефективного захисту особи та інтересів правосуддя. Так, в контексті обмеження права на особистий захист (без участі захисника) та призначення захисника (наприклад, у разі складності справи), держава таким чином забезпечує підозрюваному чи обвинуваченому додаткову гарантію права на захист – залучення професійної правничої допомоги. Будь-які обмеження окремих елементів права на захист відповідно до практики міжнародних судів компенсуються іншими гарантіями, необхідними для більш ефективного захисту.

З огляду на викладене, слід дослідити питання: чи є право на захист, яке за належить до першого покоління прав людини, все ж таки громадянським? Загалом, у правовій доктрині відмінність між правами першого покоління (громадянськими та політичними) та правами другого покоління (соціально-економічними) наявна в тому, що у першому поколінні прав завданням держави є забезпечення невтручання, яке уможливило реалізацію відповідних прав і свобод, тоді як у другому – держава має робити активні кроки щодо їх реалізації (Веприцький, 2008, с. 32–33; Репецький, 2012, с. 182; Ковальчук, 2017).

Таким чином, щодо забезпечення громадянських і політичних прав роль держави можна умовно визначити «негативною» або «пасивною» – не втручатися, тоді як у випадку соціально-економічних прав людини така роль є «позитивною» або «активною» – держава повинна вживати відповідних заходів. Безперечно, в умовах сьогодення важко

визначити будь-яке право як абсолютно позитивне чи негативне. Всі права людини для ефективної реалізації потребують як позитивних дій, так і обмежень з боку держави. Таким чином, хоча критерії негативності чи позитивності зобов'язань держав щодо реалізації прав людини вказують на різницю між історичними поколіннями прав людини, на сьогодні розмежування таких прав на громадянські та політичні, з одного боку, та соціально-економічні, з іншого, на наш погляд, втратило своє переважне значення.

Натомість, видається доцільним підтримати думку тих науковців, які розмежовують ці групи прав на тій підставі, що реалізація соціально-економічних прав, на відміну від громадянських і політичних, залежить від рівня економічного розвитку і потребує відповідних матеріальних витрат (Разметаєва, 2018, с. 48).

Виходячи з аналізу нормативних положень, можемо зазначити, що подібна логіка розмежування прав є підґрунтям прийняття у грудні 1966 року двох окремих пактів: Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права покладає на держави-учасниці зобов'язання «поважати і забезпечувати», тоді як держави-учасниці Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права зобов'язуються вживати максимально можливих заходів, тобто в межах наявних можливостей поступово забезпечувати здійснення передбачених у Пакті прав.

Отже, повертаючись до права на захист у кримінальному провадженні, визначаючи, чи є воно громадянським, чи соціально-економічним правом, необхідно визначити у чому полягає обов'язок держави щодо реалізації цього права і де закінчується такий обов'язок. Якщо це право розглядати як громадянське, то держава повинна забезпечити його безумовне гарантування; якщо це соціально-економічне право, то держава, ви-

ходячи виключно з рівня свого економічного розвитку, повинна вжити в межах своїх можливостей необхідних заходів для його забезпечення, в тому числі шляхом матеріальної та інституційної підтримки.

З одного боку, право на захист у кримінальному судочинстві є громадянським, оскільки воно виникло як право першого покоління. Крім того, воно передбачене Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, а отже, з цих причин також є громадянським. З іншого боку, відповідно до міжнародних стандартів, держави зобов'язуються забезпечити не тільки захист, але й ефективний захист, включаючи ефективну правову допомогу (Сахновський проти Росії, 2010, п. 95). Однак, кожна держава самостійно формує власну систему правової допомоги, як з позиції відповідної держави є найбільш ефективною.

Вказане дає змогу зазначити, що рівень якості правової допомоги залежить, серед іншого, від фінансової спроможності держави організувати систему безоплатної правової допомоги та залучити до таких процедур професійних адвокатів. З цих причин право на захист, зокрема у кримінальному судочинстві, залежить від економічних чинників конкретної держави, а тому має ознаки-елементи соціально-економічних прав. Однак, вказане не визначає досліджуване право як громадянське право, що обумовлює обов'язок забезпечити безумовне гарантування права на захист в цілому.

Повертаючись до аксіологічних аспектів права на захист у міжнародному судочинстві, слід визначити: чи є уніфікованими для всіх держав існуючі стандарти права на захист? З метою вирішення окресленого питання необхідно дослідити існуючі концепції прав людини та визначити, яка з них є релевантною в контексті права на захист. Традиційно виділяють дві основні концепції (теорії) прав людини: універсалізм та релятивізм (Жебровська, 2017).

Згідно з теорією універсалізму, права людини є глобальними за своєю природою і всі держави повинні їх забезпечувати. Послідовники цієї теорії посиляються на універсальність людської природи і виходять з того, що стандарти прав людини, які містяться в міжнародно-правових актах, мають однакове значення для будь-якої країни, регіону і містять необхідні умови для існування індивіда, без яких неможлива його нормальна життєдіяльність, а тому мають універсальну дію (Разметаєва, 2018, с. 68–69). Тому, виходячи з цієї теорії, слід визнати, що право на захист і його складові елементи повинні забезпечуватися на однаковому рівні в усіх державах, універсальних і регіональних системах захисту прав людини.

На противагу універсалізму, теорія культурного релятивізму зводиться до неможливості міжнародного правопорядку, який заснований на загальновизнаних об'єктивних моральних і раціональних стандартах (Самсонова, 2021, с. 113). Лише місцеві культурні традиції (включаючи релігійні, політичні традиції та юридичну практику) належним чином визначають існування та межі громадянських і політичних прав, отриманих людиною від суспільства, тому в даному випадку не можна говорити про будь-які універсальні стандарти прав людини. Отже, в рамках концепції релятивізму припустимі лише регіональні стандарти прав людини, що визначають особливості культурних традицій того чи іншого регіону.

В останні роки найбільш прийнятним, на наш погляд, для розуміння правової природи стандартів права на захист став комплексний підхід, що включає обидві описані теорії. Вказаний підхід описує теорію плюралізму.

Зважаючи на обмежений обсяг статті, лише зазначимо, що концепція плюралізму – це поєднання універсального змісту певних цінностей, стандартів прав людини з визнанням необхідності врахування особливостей культури, в якій живуть індивіди. Прихильники цієї теорії наполягають на тому, що існують певні

необхідні універсальні стандарти прав людини, які виходять за межі гетерогенності культур і враховують моральний критерій. На нашу думку, до таких стандартів належать і стандарти права на захист. Адже, як обгрунтовано зазначає Л. Трокан, право на захист як соціальна цінність необхідне у будь-якому суспільстві, а розвиток його елементів на різних етапах цивілізації свідчить про значний прогрес (Трокан, 2010, с. 124).

Таким чином, з огляду на зазначене, керуючись комплексним підходом в розумінні прав людини (поєднання релятивізму та універсалізму), доходимо висновку, що право на захист у кримінальному провадженні, виходячи з його особливої правової природи, є певною загальновизнаною цінністю, яка присутня у всіх правових системах сучасності. Однак, окремі елементи права на захист можуть потребувати особливої реалізації, що обумовлено певною специфікою національних або регіональних правових систем. Слід зазначити, що рівень гарантованості права на захист залежить від рівня соціально-економічного розвитку держав, а також від особливостей їх національних правових традицій. Відповідно, міжнародно-правовий стандарт забезпечення права на захист є значно вищим у тих державах, в національному правопорядку яких право на захист гарантується на більш високому рівні.

Окремої уваги в рамках окресленої проблематики заслуговують особливості реалізації права на захист у міжнародних кримінальних судах. Як вже було зазначено, право обвинуваченого на захист передбачено у п. 4 ст. 21 Статуту МКТЮ, ст. 20 (4) Статуту МКТР, ст. 67 Статуту МКС. Ці положення фактично повторюють відповідні положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Європейської конвенції з прав людини. Зокрема, обвинувачений має право здійснювати захист особисто або за допомогою обраного ним захис-

ника, бути поінформованим, якщо він не має захисника, про це право і користуватися правовою допомогою захисника, призначеного Судом у будь-якому випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, безоплатно, якщо обвинувачений не має достатніх коштів для її оплати; мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту та вільно спілкуватися з захисником; мати достатній час і можливості для підготовки захисту та вільно спілкуватися з обраним захисником конфіденційно, право на оскарження вироків. Статут МКС також встановлює такі права обвинуваченого: право на захист і подання будь-яких доказів, допустимих відповідно до цього Статуту; право на компенсацію за незаконний арешт або затримання чи засудження. Останні положення не знайшли свого нормативного закріплення у вищезгаданих документах, але вони логічно впливають з інших норм та практики міжнародних судів.

Міжнародні кримінальні суди самостійно визначають стандарти забезпечення права на захист, які у подальшому є обов'язковими до виконання протягом діяльності суду. Вони не є учасниками міжнародних договорів з прав людини, а тому формально не пов'язані ними. Водночас, стандарти права на захист у міжнародних кримінальних судах ґрунтуються на відповідних положеннях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Європейської конвенції з прав людини. Ці положення застосовуються міжнародними судами як міжнародний звичай. Як зазначає МКТЮ у справі Прокурор проти Анто Фурундзії, норми Статуту можуть слугувати індикатором правових поглядів, тобто *opinio juris*¹ великої кількості держав (*Prosecutor v. Anto Furundzija (Trial Judgement)*, 1998, § 227).

Статути міжнародних кримінальних судів, на відміну від Міжнародного пакту про громадянські і політичні права

¹ **Opinio juris** (лат. *opinio juris sive necessitatis*) є фундаментальним концептом у міжнародному праві, що стосується переконання держав у тому, що певна поведінка є юридично обов'язковою. Цей термін, що перекладається як «пере-

та Європейської конвенції з прав людини, не містять норм, які б зобов'язували держави забезпечувати належний рівень гарантій права на захист у внутрішніх правових системах. Таким чином, незважаючи на відсутність зобов'язання держав дотримуватися належного рівня стандартів міжнародних кримінальних судів, виходячи з історії розвитку таких стандартів права на захист, їх правової природи, що ґрунтується на положеннях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Європейської конвенції з прав людини, практики Комітету ООН з прав людини та ЄСПЛ, можна стверджувати, що статuti міжнародних кримінальних судів імпліцитно впливають на національне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство.

При створенні МКТЮ, МКТР та МКС були запозичені права, які містяться в міжнародних документах з прав людини. Як наслідок, можна говорити про примат права на захист, що відображено у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Європейській конвенції з прав людини та практиці Комітету ООН з прав людини та ЄСПЛ до Статутів міжнародних кримінальних судів.

Так, міжнародні судові органи у сфері захисту прав людини є органами міжнародного контролю за дотриманням державами-учасницями своїх зобов'язань за міжнародними договорами (ст. 19 Європейської конвенції з прав людини, ст. 33 Американської конвенції з прав людини 1969 р., ст. 3 Протоколу до Африканської хартії прав людини і народів про заснування Африканського суду з прав людини і народів 1998 р., ст. 40 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права). Отже, стандарти, вироблені такими судами в процесі їх діяльності у сфері забезпечення права

на захист у кримінальному провадженні, є однаковими для всіх держав і для всіх кримінальних проваджень.

Міжнародні кримінальні суди створені безпосередньо для притягнення до відповідальності осіб, які вчинили найбільш тяжкі злочини, що викликають міжнародне занепокоєння (ст. 1 Статуту МКС, ст. 1 Статуту МКТЮ, ст. 1 Статуту МКТР). За своєю природою основна відмінність міжнародного суду з прав людини від міжнародного кримінального суду полягає в тому, що перший є міждержавним органом контролю за дотриманням прав людини, тоді як другий відповідає за переслідування осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні найбільш тяжких злочинів (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин агресії).

Тому, хоча міжнародні кримінальні суди сприймають ідеологію міжнародних органів у сфері захисту прав людини, з огляду на мету їх створення та юрисдикцію, встановлені додаткові гарантії права на захист. Наприклад, практика Комітету ООН з прав людини та ЄСПЛ не встановлює вимог до кваліфікації захисника, це питання віднесено до компетенції держави. Натомість, проаналізовані статuti міжнародних кримінальних судів не лише визначають вимоги до захисника, але такі вимоги є значно вищими, ніж до захисника у кримінальному провадженні деяких країн.

Як наслідок, робимо висновок, що право на захист на міжнародному рівні у судах з прав людини та у кримінальних судах опирається на одні і ті самі принципи, його розуміння в міжнародних судах однакове. Водночас, можливі певні модифікації в розумінні правової природи та значення певних елементів досліджуваного права з огляду на особливості юрисдикції конкретного міжнародного суду.

конання у праві», використовується для визначення, чи є певна практика частиною звичаєвого міжнародного права. Суди, такі як Міжнародний суд ООН, використовують концепцію *opinio juris* для визначення, чи є певна практика частиною звичаєвого міжнародного права. Це включає аналіз державної практики та відповідних офіційних документів, які демонструють переконання держав у юридичній обов'язковості певних норм. *Opinio juris* є важливим для розуміння, як звичаєве міжнародне право розвивається і діє в міжнародному співтоваристві, забезпечуючи правові рамки для поведінки держав і підтримання міжнародного правопорядку.

Міжнародні стандарти права на захист у кримінальному судочинстві широко імплементуються й у вітчизняний кримінальний процес після прийняття КПК України 2012 року. Одні з особливостей цієї імплементації, як слушно зазначають вітчизняні фахівці, є посилення змагальних засад на досудовому розслідуванні (Погорецький М. А., Яновська О. Г., 2014, с. 163–172.; Погорецький М. А., Хотинська-Нор О. З., Яновська О. Г. та ін., 2019, с. 25–29), розширення повноважень захисника як суб'єкта доказування на досудовому розслідуванні (Погорецький М. А., 2014; Старенький О. С., 2016). Продуктивною у цьому контексті є також ідея вітчизняних процесуальністів щодо впровадження до вітчизняного кримінального процесу інституту адвокатського розслідування (Погорецький М. А., 2021, с. 45), що особливо важливо в контексті розробки сучасних концепцій кримінального процесуального доказування в моделі змагального кримінального процесу (Погорецький М. А., 2014, 2015, 2020), що є предметом окремих наукових пошуків.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Результати аналізу міжнародних стандартів права на захист у кримінальному судочинстві, практики міжнародних кримінальних судів та вивчення теорії плюралізму в розумінні прав людини дають можливість зробити висновок, що право на захист є унікальним ціннісним елементом у системі прав людини та гарантується усіма демократичними державами, закріплене в основних міжнародно-правових документах у сфері прав людини, а також у міжнародному гуманітарному праві та статутах міжнародних кримінальних судів, що ефективно позначається на забезпеченні справедливого судового розгляду. Проте, реалізація окремих складових досліджуваного права у кримінальному судочинстві має особливості, обумовлені специфікою національного законодавства кожної окремої країни, а також ступінь гарантованості

права на захист у кримінальному судочинстві залежить від рівня соціального та економічного розвитку держави.

Окрім того, проведене дослідження дає змогу визначити наступне:

- право на захист у кримінальному судочинстві має комплексну структуру та включає такі складові: право на самозахист (захист особисто), право на захист шляхом вибору правової допомоги, право на призначену правову допомогу;

- досліджуване право цілому відноситься до групи абсолютних громадянських прав, адже відповідно до міжнародних стандартів особа не може бути позбавлена такого права, але деякі елементи права на захист можна віднести до групи соціально-економічних прав, що обумовлено рівнем розвитку кожної конкретної держави та можливістю забезпечити реалізацію окресленого права, наприклад, забезпечити право на безоплатну правову допомогу;

- концепція розуміння правової природи права на захист міжнародними судами з прав людини та міжнародними кримінальними судами загалом є сталою та уніфікованою, але юрисдикція та мета створення кожного суду суттєво впливає на визначення окремих елементів досліджуваного права;

- стандарти права на захист, започатковані міжнародними органами у сфері прав людини, є основою функціонування міжнародних кримінальних судів, проте це не позбавляє можливості міжнародні кримінальні суди визначати додаткові гарантії права на захист. Вказане обумовлено юрисдикцією та метою створення кожного окремого міжнародного кримінального суду. Наприклад, міжнародні кримінальні суди мають високі вимоги до кваліфікації захисників, які можуть представляти інтереси у кримінальному судочинстві.

- стандарти права на захист, які започатковані міжнародними органами у сфері прав людини, мають максимально імплементуватися й у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство,

розширяючи змагальні засади вітчизняного кримінального процесу. У цьому контексті продуктивною є ідея розробки доктрини адвокатського розслідування та впровадження її у вітчизняний КПК України.

Подяки

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Davidson E., *The Trial of the Germans: An Account of the Twenty-two Defendants Before the International Military Tribunal At Nuremberg*. Columbia: University of Missouri Press, 1997. URL: <https://www.austlii.edu.au/au/journals/VUWLawRw/2014/5.pdf>.

Lauterpacht H., *An International Bill of the Rights of Man*. New York: Columbia University Press, 1945. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/an-international-bill-of-the-rights-of-man-by-h-lauterpacht-new-york-columbia-university-press-1945-pp-x-230-index-300/AA4E12E452F45C960B78320ED1B66E41>.

Prosecutor v. Anto Furundzija (Trial Judgement) Case No.: IT-95–17/1-T. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 1998. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1998/en/20418>.

Drafting Committee on an International Bill of Rights, 1st Session: Report of the Drafting Committee to the Commission on Human Rights. 1947. UN Doc.: E/CN.4/21. URL: <https://research.un.org/en/undhr/draftingcommittee/1>.

Schomburg W. & Tobias W. ERA Forum. The defence rights in the practice of the international criminal tribunals. *Journal of the Academy of European Law*. 2004. Vol. 5, No 4. P. 533–544. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-004-0017-6>.

Report on the 55th session of the Human Rights Council: Third Session. 1948. UN Doc.: E/CN.4/SR.55. URL: <https://research.un.org/en/undhr/chr/3>.

McKeown T. The Nuremberg trial: procedural due process at the International military tribunal. Procedural due process at the International military tribunal. 2014. P. 109–132. URL: <https://www.austlii.edu.au/au/journals/VUWLawRw/2014/5.pdf>.

Trocan L. M. (2010). Guaranteeing the Right to Defense in Light of the Provisions of International Treaties Specialized in Human Rights and ECHR Jurisprudence. *Annals – Juridical Science Series*. 2010. No 4. P. 111–128. URL: https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2010-4/8_LAURA_MAGDALENA_TROCAN.pdf.

Американська конвенція про Права Людини. 1969. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instreet/Rzoas3con.html>.

Африканська хартія прав людини і народів. 1981. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instreet/Rz1afchar.html>.

Веприцький Р.С. Соціально-економічні права: до визначення правової природи. *Форум права*. 2008. № 2. С. 32–37. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d0d095f-fc08-4ecf-9d71-0d7f752b0918/content>.

Волошанівська Т. Право мати самостійно обраного захисника. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. Грудень, 2019. С. 182–185. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/42.pdf>.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: науково-практичний коментар / Погорецький М.А., Хотинської-Нор О. З., Яновська О.Г. та ін.; за заг. ред. М.А. Погорецького, О.З. Хотинської-Нор; О.Г. Яновської. Київ: Правова Єдність, 2018. 296 с.

Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії правових систем: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c946946c-0bcd-492c-85cd-6cfcd40f4368/content>.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

Загальна декларація прав людини: Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

Ковальчук В. Громадянські права і свободи людини як основний критерій легітимності та конституційності державної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. Вип. 1, № 876. С. 329–337. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-876-15-2017/gromadyanski-prava-i-svobody-lyudyny-yak-osnovnyy>.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Погорецький М. А. Забезпечення змагальності на досудовому слідстві. *Часопис Акад. адвокатури України*. 2008. № 1 (1). С. 68–71.

Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 368 с.

Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.

Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79.

Погорецький М. А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю. П. Алєнін*. Одеса: Юридична література, 2013. С. 17–21.

Погорецький М. А. Концепції кримінального процесуального доказування: Сучасні концепції доказування і доказів у юридичному процесі країн ближнього зарубіжжя та їх вплив на формування єдиної судової практики: матеріали наук. – методолог. семінару (м. Київ, 16 листоп. 2012 р.) / упоряд. М. Є. Шу-мило. Харків: Право, 2020. С. 20–29.

Погорецький М. А. Кримінальний процес: поняття та його наукове і практичне значення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 28–51.

Рабінович П., Особа В. Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого проекту Міжнародного біл-ля (Загальної декларації) прав людини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 3–10. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/profesor-g-lauterpakht-avtor-ideyi-ta-pershogo-proyektu-mizhnarodnogo-billya-zagalnoyi-deklaratsiyi-prav-lyudini>.

Размєтєєв Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голємбєвськє О. О., 2018. 364 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_1_copy.pdf.

Рєпєцький В. М. Міжнародне публічне право: підручник. 2012. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/439-mjnarodne-publhne-pravo-repetskiy-v-m.html>.

Самсонова А. Є. (2021) Універсальність прав людини і культурний рєлятивізм. Міжнародне право в період турбулєнтності міжнародних відносин: збірник матеріалів Всеукр. наук. студєнт. інтернет-кєн-фєрєнції, Одєса, 2021. С. 112–114. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/fc7c9ea0-05df-4789-972b-1640c7c02084/download>.

Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 664 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-51.html>.

Слюсар К. Закріплення поколінь прав людини в міжнародних докумєнтах. *Підприємство, госпо-дарство і право*. 2017. № 12. С. 234–238. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/50.pdf>.

Смирнов Є. В. Участь захисника в рєалізації процесуальних прав підозрюванєго (обвинувачєного) у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Одєса, Національний юридичний університєт імені Ярослава Мудрого, 2016.

Справа «Загородній проти України», заява № 27004/06, Європейський суд з прав людини. 2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#Text.

Справа «Сахновський проти Росії», заява № 21272/03, Європейський суд з прав людини. 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2221272%2F03%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-150452%22%5D%7D>.

Старєнький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудово-му розслідуванні: теорія та практика: монографія / за загєл. ред. д. ю. н., проф. М. А. Погорецького. Київ: Алерта, 2016. 336 с.

Устав Международного трибунала по бывшей Югославии. 1993. URL: <https://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>.

Устав Международного трибунала по Руанде. 1994. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU94682>.

Цвєк М. В. Загєльна теорія держави і права: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2009. 572 с. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=270883>.

REFERENCES

- Davidson, E. (1997). The Trial of the Germans: An Account of the Twenty-two Defendants Before the International Military Tribunal At Nuremberg. *University of Missouri Press*. URL: <https://www.austlii.edu.au/au/journals/VUWLawRw/2014/5.pdf>.
- Lauterpacht, H. (1945). *An International Bill of the Rights of Man*. Columbia University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/an-international-bill-of-the-rights-of-man-by-h-lauterpacht-new-york-columbia-university-press-1945-pp-x-230-index-300/AA4E12E452F45C960B78320ED1B66E41>.
- Prosecutor v. Anto Furundzija (Trial Judgement) (1998) International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1998/en/20418>.
- Drafting Committee on an International Bill of Rights, 1st Session: Report of the Drafting Committee to the Commission on Human Rights (1947). UN Doc.: E/CN.4/21. URL: <https://research.un.org/en/undhr/draftingcommittee/1>.
- Schomburg, W. & Tobias, W. (2004). ERA Forum. The defence rights in the practice of the international criminal tribunals. *Journal of the Academy of European Law* 5(4), 533–544. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-004-0017-6>.
- Report on the 55th session of the Human Rights Council: Third Session (1948). UN Doc.: E/CN.4/SR.55. URL: <https://research.un.org/en/undhr/chr/3>.
- McKeown, T. (2014). The Nuremberg trial: procedural due process at the International military tribunal. Procedural due process at the International military tribunal. 109–132 URL: <https://www.austlii.edu.au/au/journals/VUWLawRw/2014/5.pdf>.
- Trocan, L. M. (2010). Guaranteeing the Right to Defense in Light of the Provisions of International Treaties Specialized in Human Rights and ECHR Jurisprudence. *Annals – Juridical Science Series, Constantin Brancusi University, Faculty of Juridical Sciences*, 4, 111–128. URL: https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2010-4/8_LAURA_MAGDALENA_TROCAN.pdf.
- American Convention on Human Rights. (1969). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instreet/Rzoas3con.html>.
- African Charter on Human and Peoples' Rights. (1981). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instreet/Rz1afchar.html>.
- Veprytskyi, R. S. (2008). Sotsialno-ekonomichni prava: do vyznachennia pravovoi pryrody. *Forum prava*, № 2, 32–37. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d0d095f-fc08-4ecf-9d71-0d7f752b0918/content>.
- Voloshanivska, T. (2019). The right to have an independently chosen defender. *National legal journal: theory and practice*, 182–185. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/42.pdf>.
- Pogoretsky, M.A., Khotynsky-Nor, O.Z., ... & Yanovskaya, O.G. etc. (2018). *Law of Ukraine «On the Bar and Advocacy»: scientific and practical commentary* (M.A. Pogoretsky, A. Z Khotinsky-Nor; O.G. Yanovskaya, Eds.). Legal Unity.
- Zhebrovska, K. A. (2017). Legal values in the interaction of legal systems. Candidate's dissertation. National Law University named after Yaroslav the Wise, Odesa, Ukraine. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c946946c-0bcd-492c-85cd-6cfd40f4368/content>.
- Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War (1949) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
- Universal Declaration of Human Rights (1948) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
- Kovalchuk, V. (2017). Civil rights and freedoms as the main criterion for the legitimacy and constitutionality of state power. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Yurydychni nauky*, 1 (876), 329–337. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-876-15-2017/gromadyanski-prava-i-svobody-lyudyny-yak-osnovnyy>.
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights) (1950) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
- Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
- International Covenant on Civil and Political Rights (1973) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
- Pogoretsky, M. A. (2008). Ensuring competition at the pre-trial investigation. *Journal of Acad. Advocacy of Ukraine*, 1 (1), 68–71.
- Pogoretsky, M. A., & Yanovskaya, O. G. (2014). *Advocacy of Ukraine: textbook*. Yurinkom Inter.
- Pogoretsky, M. (2014). Theory of criminal procedural proof: problematic issues. *Law of Ukraine*, 10, 12–25.

Pogoretsky, M. A. (2015). New concept of criminal procedural evidence. *Bulletin of Criminal Justice of Ukraine*, 3, 63–79.

Pogoretsky, M. A. (2013, November 27). Evidence in the criminal process: concept, content, structure [Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference] *Actual problems of proof in criminal proceedings* (pp. 17–21), Odessa, Ukraine.

Pogoretsky, M. A. (2012) Concepts of criminal procedural evidence: Modern Concepts of Proof and Evidence in the Legal Process of the Neighbouring Countries and Their Impact on the Formation of a Unified Judicial Practice [Materials of the scientific and methodological seminar (Kyiv, 16 November 2012) ed. M.E. Shumylo] Kharkiv: Pravo 2020. 20–29.

Pogoretsky, M. A. (2021). Criminal process: the concept and its scientific and practical significance. *Bulletin of Criminal Justice*, 3–4, 28–51.

Rabinovych, P. & Osoba, V. Professor H. (2013). Lauterpacht is the author of the idea and the first draft of the International Bill (Universal Declaration) of Human Rights. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 4 (75), 3–10. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/profesor-g-lauterpacht-avtor-ideyi-ta-pershogo-proyektu-mizhnarodnogo-billya-zagalnoyi-deklaratsiyi-prav-lyudini>.

Razmietaieva, Yu. S. (2018). Doctrine and practice of human rights protection URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_1_copy.pdf.

Repetskiy, V. M. (2012). International public law. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/439-mjnarodne-publichne-pravo-repetskiy-v-m.html>.

Samsonova, A. Ye. (2021). Universality of human rights and cultural relativism [Tezy dopovidi na konferentsii] *Mizhnarodne pravo v period turbulentnosti mizhnarodnykh vidnosyn*: zbirnyk materialiv Vseukr. Nauk. student. internet-konferentsii, Odesa. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/fc7c9ea0-05df-4789-972b-1640c7c02084/download>.

Skakun, O. F. (2001). Theory of state and law. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-51.html>.

Sliusar, K. (2017). Enshrining generations of human rights in international documents. *Pidpriemstvo, hospodarstvo i parvo*, 12, 234–238. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/50.pdf>.

Smyrnov, Ye. V. (2016). *Participation of defense counsel in the exercise of procedural rights of a suspect (accused) in criminal proceedings*. Candidate's dissertation. Yaroslav the Wise National Law University, Odesa, Ukraine.

The case of Zagorodniy v. Ukraine. (2011). application No 27004/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#Text.

The case of Sakhnovsky v. Russia. (2010). application No 21272/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:\[%2221272/03%22\],%22itemid%22:\[%22001-150452%22%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:[%2221272/03%22],%22itemid%22:[%22001-150452%22%7D).

Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (1993) URL: <https://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>.

Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda (1994) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU94682>.

Tsvik, M. V. (2009). General theory of state and law. Pravo. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=270883>.

UDC 343.1

Serhieieva Diana Borysivna – Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Criminal Procedure and Forensics
Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1005-7046>
sergeevaknu@outlook.com

Lysachenko Yelyzaveta Ihorivna – Doctor of Philosophy,
Attorney at Law,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0937-2110>
lisachenko.ei@gmail.com

Pohoretskyi Mykola Mykolayovych – Candidate of legal sciences,
Senior scientific researcher Associate Professor,
Department of Criminal law and criminology of
the National Academy of the Security Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2888-0911>
pognikolay@gmail.com

International standards of the right to defense in criminal proceedings: axiological aspect

The article is devoted to the study of the axiological aspects of the right to defense in criminal proceedings under international law. To achieve this goal and ensure the scientific objectivity of the research results, the author has chosen a set of modern general scientific and special methods, in particular: dialectical – to study the structure and content of the right to defense in criminal proceedings; systemic-structural – to determine the specific features of the right to defense in the practice of international courts; formal-logical – to analyze current legislation and existing theoretical provisions relating to the essence of the right to defense in criminal proceedings; comparative method – for comparing constitutional, criminal law and criminal procedure provisions and a number of legal provisions of foreign countries, as well as studying law enforcement practice in criminal proceedings, which made it possible to summarize the results obtained.

The right to defense in criminal proceedings has a complex structure and includes the following components: the right to self-defense (personal defense), the right to defense by choice of legal aid, the right to appointed legal aid; – the right under study as a whole belongs to the group of absolute civil rights, because according to international standards, a person cannot be deprived of such a right, but some elements of the right to defense can be attributed to the group of socio-economic rights, which is due to the level of development of each particular state and the ability to ensure the implementation of the right, for example, to ensure the right to free legal aid; – the concept of understanding the legal nature of the right to defense by international human rights courts and international criminal courts is generally stable and unified, but the jurisdiction and purpose of each court significantly affects the definition of certain elements of the right under study; – the standards of the right to defense established by international human rights bodies are the basis for the functioning of international criminal courts, but this does not preclude international criminal courts from defining additional guarantees of the right to defense. This is due to the jurisdiction and purpose of each individual international criminal court. For example, international criminal courts have high requirements for the qualifications of defense counsel who can represent interests in criminal proceedings.

Keywords: criminal justice, international standards, right to defense, human rights, defense counsel.